

In de schermerzone:

samenspel van verandering in degengevechten

Claudia Baltussen / S0579173

c.y.baltussen@umail.leidenuniv.nl

Master Antropologie van Media en

Visuele Cultuur

Universiteit Leiden

Culturele Antropologie en

Ontwikkelingssociologie

Maart 2015

Begeleider: dr. Erik de Maaker

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	3
1. Inleiding	4
1.1. Rol van schermen in de maatschappij.....	4
1.2. Belang van geschiedenis en traditie	6
1.3. Wetenschappelijke relevantie	7
1.4. Onderzoeksvraag en operationalisering	9
2. Karakter van het veldwerk en kracht van verbeelding	10
3. Veranderende kennis en symboliek van het gevecht	13
3.1. Interpretaties en waardering van (niet) militaire scherm(st)ers	13
3.1.1. Schermmaître Cock Peeks (geboren 06-03-1935).....	14
3.1.2. Schermleraar Boudewijn Wisse (geboren 08-09-1978).....	16
3.1.3. Meester op degen, John Wertenbroek (geboren 28-09-1970)	18
3.1.4. Jaarlijks ritueel het Assaut	20
4. Conclusie	22
4.1. Veranderende rol van schermleraren en schermmaîtres	22
4.2. Ratio, emoties en de verleiding van willen raken	22
4.3. Wapens als deel van sociale relaties	23
4.4. Toernooien als medium voor internationale sociale relaties.....	25
4.5. Schermen, religie en ritueel	26
Literatuur	28

Foto voorpagina: 00_02_26_18 In de Grote Zaal van het kasteel van Breda treft schermmaître Toon van der Grinten meester op degen, John Wertenbroek, op zijn romp met een degen. Op de achtergrond licht het lampje van het score-registratieapparaat op.

Foto's in het verslag zijn momenten uit de film 'In de schermerzone: samenspel van verandering in degengevechten'. De tijdcodes verwijzen naar plaatsen in de tijdlijn van de montage.

Voorwoord

Hoe dood leven in dingen kan brengen leerde ik zien via onderwijs, onderzoek en begrip van dr. Erik de Maaker. Geïnspireerd zocht ik in een antropologische benadering van de Japanse zwaardkunst naar bewijs om een onderscheid tussen object en subject zichtbaar vorm te kunnen geven. Voorbij literatuur die mijn geest leidde in de bachelorfase mocht ik in de masterfase, in vrijheid en ruimte, op zoek gaan naar drempels van mijn eigen geest. Waar vind ik de idee van dood als fenomeen zonder dat mensen echt dood gaan? Waar vloeien grenzen in elkaar over zodanig dat er ruimte is om de ander of het andere te verstaan?

Tijdens mijn parttime werkzaamheden bij de Technische Universiteit Delft leerde ik zien hoe een magneet alle beweging uit water haalt om zware en lichte deeltjes van afval te scheiden voor recycling van edele metalen en andere materialen. De wijze waarop gedrag van materialen meetbaar is binnen verschillende dimensies, sprak tot mijn verbeelding. Zou dit ook toepasbaar zijn op menselijk bewustzijn? Een vraag die mij blijft bezighouden. Volgens mijn leidinggevende is bewustzijn geen atoom en logischerwijs deelbaar. Mijn film en tekst konden, zonder het begrip van prof.dr. Peter Rem, niet ontstaan. Hij gaf mij ruimte en gelegenheid om moederschap, werk en studie te combineren achter schermen.

Gerard Thibault, schermmeester van de Universiteit Leiden zag schermen begin 17^e eeuw als onderwijswetenschap en filosofie. Zijn visie baseerde hij op wiskunde en specifieke verhoudingen van het wapen tot lichaamshoudingen (<http://bc.ub.leidenuniv.nl>). Hoe de punt van een degen cirkels maakt bepaalt de hoeveelheid ruimte waarin je iemand kunt raken. Visuele etnografie als onderzoeksmethode leerde mij hoe analogie schuilt in het objectief van mijn camera. Hoeveel licht ik kan schijnen is afhankelijk van de tijdsduur waarin mijn lens licht doorlaat naar de sensor.

Den Haag, 17 maart 2015

1. Inleiding

1.1. Rol van schermen in de maatschappij

Schermen raakt aan iets dat moeilijk uit te leggen is voor mensen. Woorden als mysterieus, magisch en onvoorspelbaar bewegen over lijnen die schermers via een doordacht systeem aan elkaar verbinden. Dualisme, als product van logisch begrip, staat tijdelijk ‘buiten spel’ als drempels worden overschreden en je geraakt kunt worden.

Een ontdekkingsstocht met camera en geluidsrecorder in de wereld van scherm(st)ers in Nederland vormt zowel de basis voor dit verslag als voor de film ‘In de schermerzone: samenspel van verandering in degengevechten’. Aan de hand van visuele, non-verbale en verbale aspecten die scherm(st)ers aan degengevechten verbinden, ga ik in op een samenhang tussen maatschappelijke verandering en veranderende waardering van schermen.

Mensen die leren schermen, jong en oud, komen door schermonderwijs vanuit verschillende culturele en sociale perspectieven in contact met een historie die schermmaitres en scherm leraren aan schermen verbindt. Een eerste belangrijke vraag die zich aandient is: op welke wijze is besef van geschiedenis deel van degengevechten? Kennis over sociale en culturele aspecten van schermen of over gebeurtenissen die scherm(st)ers met elkaar delen, trof ik niet aan binnen de sociale wetenschap. Wellicht houdt dit verband met het feit dat er, uitgezonderd wijzigingen in reglementen, in stijlen en vormen van schermen en soorten wapens nauwelijks veranderingen hebben plaatsgevonden na de 19^e eeuw. Gegeven is dat, toen in 1896 schermen een Olympische sport werd, steeds meer mensen kennis maakten met schermen. Hoffelijke demonstraties en toernooien toonden hoe ideeën over beschaving en verlichting ingang vonden via schermen. In de 19^e eeuw beschouwde men schermen als opvoedkundige en beschaafde bezigheid. In die periode had elkaar doden, wat de aard van duellieren met degen is, geen reden tot bestaan. Relaties tussen emoties, mensen en wapens veranderden onder invloed van logisch denken en gedrag.

In Nederland blijkt schermen gerelateerd aan waarden uit de Renaissance en het hoofse leven. Betekenisgeving lijkt vooral verband te houden met sociaal maatschappelijk gedrag. De laatste jaren is aandacht binnen het schermonderwijs vooral erop gericht om mensen de mogelijkheid te bieden tot lichamelijke en geestelijke ontwikkeling. Verschillende ideeën over filosofie, kunst, wetenschap en sport vloeien samen in een activiteit die kort en algemeen gesteld uitgelegd wordt als: de ander raken zonder zelf geraakt te worden.

Scherm(st)ers hebben in degengevechten te maken met een fysieke en geestelijke dimensie: twee belangrijke hoofdaspecten van schermen die samengaan in een duel. Een intellectuele factor lijkt zich

enerzijds te verbinden aan concentratievermogen, doelgerichtheid, betrouwbaarheid, eerlijkheid en vastberadenheid via techniek en tactiek. Anderzijds aan geestelijke realiteiten en denkbeelden waar schermonderwijs op berust. Zowel jonge als oude mensen beoefenen schermen. Kennis wordt van generatie op generatie overgedragen. De plaats waarop en tijdsduur van een degengevecht is duidelijk afgebakend. Een degengevecht duurt slechts kort. Dit oefent invloed uit op emoties en rationaliteit. Verder is de idee van de dood, of het kunnen doden, indirect aanwezig. Een degen kan breken. Als kleding niet aan veiligheidseisen voldoet, of een schermer niet goed beschermd is, kan dit ernstige gevolgen hebben.

Schermers vechten met een floret, sabel of degen. Mijn keuze voor degengevechten vloeit voort uit het feit dat de degen een wapen zonder conventies is. Er is meer ruimte en aandacht voor een geestelijke dimensie. Het hele lichaam is raakvlak. Dit maakt het spel moeilijk. Met een floret mag een schermer alleen de romp van de tegenstander treffen. Voor de sabel gelden hoofd, romp en armen als trefgebieden.

Als verschijnsel is schermen herkenbaar aan een herhalend en terugkerend patroon. Dit berust grotendeels op vrijwel ongewijzigde conventieregels en formaliteiten die de Fédération Internationale d'Escrime (FIE) sinds 1913 handhaaft. Schermen is aan strenge regels gebonden. Bij degengevechten is sprake van een treffer als iemand als eerste geraakt is met de punt van de degen met een druk >750 gr. Als schermers elkaar tegelijk treffen hebben ze allebei een punt. Een elektrisch score-systeem meet dit. Een schermduel eindigt als een van de schermers 5 treffers heeft bereikt of er vier minuten effectieve gevechtstijd zijn verlopen. Partijen van directe eliminatie gaan tot 15 treffers, gedurende maximaal 9 minuten verdeeld in drie periodes van drie minuten. Als 15 treffers zijn bereikt of als 9 minuten gevechtstijd voorbij zijn eindigt de partij. Schermers vechten op een loper van ongeveer 14 m lang bij 1,5 tot 2 m breed waarbij een scheidsrechter het gevecht leidt. Een gevecht bestaat uit een fase van voorbereiding en een finale actie. Voor wapens en uitrusting van scherm(st)ers, die bestaan uit een degen, handschoen, masker, geleidend vest, *file de corps*, stekkers en een masker gelden specifieke voorschriften. Bij aanvang van een wedstrijd vindt controle plaats. Een organisatiecommissie wijst deskundigen aan ter controle van het materiaal. Voor aanvang van een gevecht controleert een schermer zelf met een testapparaat de buigzaamheid van de kling en kijkt of alles goed vastzit. Karakteristieken van een degen, met een gewicht minder dan 770gr en een maximale lengte van 110cm, zijn nauwelijks aan veranderingen onderhevig. Sinds de 16^e eeuw geldt een zelfde klasse indeling ter hantering van een degen in een gevecht. Prime, Seconde, Tierce, Quarte, Quinte, Sixte, Septime en Octave reguleren als basis handhoudingen acties van aanvallen en verdedigen. Persoonlijke intenties en overtuigingen van scherm(st)ers voegen zich toe aan handelingen in het moment van de actie. Deze raken integraal betrokken in verfijning en precisie als gevolg van een juist hanteren van een degen. Ontwikkeling van conventies en regels langs historische processen leidde tot

een vorm van scherminteractie die mensen herkennen. Maar die vorm vertelt niet welke gevoelens en beweegredenen mensen leiden naar gevechten en het ter hand nemen van een wapen.

1.2. Belang van geschiedenis en traditie

Iedereen kon overal schermen. Introductie van maskers rond 1700 zorgde voor minder ongelukken. Beeld van schermen veranderde door invloed van de Franse revolutie in 1795. Technieken en spelregels ontwikkelden in verschillende landen. Liberale constitutionele instituties en liberale ideologie plaatsten schermen via demonstraties en internationale toernooien op een maatschappelijk podium. Dit leidde, in verwijzing naar nationalisering van sport (Hobsbawn 1983: 298), naar mogelijkheden voor de middenklasse om zich aan te kunnen sluiten bij aristocraten en rijke bourgeoisie. Invloed van de media ging een belangrijke rol spelen. Schermen is moeilijk te volgen. Massamedia verspreidden informatie over duellieren en redenen voor duellieren via kranten en literatuur. Niet zelden gaf dit aanleiding tot gevechten. *L'Encyclopedie de Diderot et D'Alembert* (1751) vertelt bijvoorbeeld hoe mensen elkaar moeten groeten en toont manieren om de degen te hanteren. In de 19^e eeuw motiveerden visies op wapens, via verbeelding, mensen om te gaan schermen, zoals bijvoorbeeld 'De drie musketiers' van Alexandre Dumas (1844). Verhalen werden omgezet in beeldtaal via film en televisie en toonden elementen die mensen in de praktijk van schermen tot uitdrukking konden brengen. Schermen zag men in die periode als studie. Als sport kreeg schermen betekenis binnen de context van de eerste Olympische Spelen in 1896.

Een eerste handboek dat schermen binnen een systematische context, in woord en beeld, presenteert beschrijft duellieren als geestelijke praktijk. Mannen en soms vrouwen van lage en hoge klassen leerden schermen ter voorbereiding op een oordeel of een beproeving (Kellet 2012: 32). In vergelijking met andere handboeken beargumenteert Kellet dat in Europa techniek en houdingen het bestaan van een geestelijke dimensie verdrongen. Het ontwerp van dit handboek verschilt nauwelijks van instructiehandboeken die de Koninklijke Nederlandse Algemene Schermbond (KNAS) in de hedendaagse praktijk van schermen aanreikt aan schermleraren voor goede mentale voorbereidingen. Boeken zoals *One Touch At a Time* (Czajkowski 2011) van professor Zbigniew Czajkowski en *Understanding Fencing* (Kogler 2005) van Dr. Aladar Kogler bieden schermleraren kennis over psychologische aspecten. Praktische ervaringen verschuiven naar het domein van bewustzijn.

Om inzicht te krijgen in verandering en cultureel en sociaal verschil als product van een gedeeld historisch proces dat zowel differentieert als verbindt (Gupta & Ferguson 2012: 342, 343) richt ik mijn focus op een gebied dat ik de schermerzone heb genoemd. Onder extreem hoge druk kruisen psychische en technische processen via punten van twee degens. Dit gebied beschouw ik als deelgebied in benaderingen van cultuur als ritueel. Collegestof binnen de module religie (De Maaker 2008) bood mij inzicht in hoe rituelen iets kunnen bewerkstelligen ten aanzien van hoe mensen

zichzelf ervaren, wat mensen doen in verschillende specifieke en sociale omstandigheden en hoe rituelen relateren aan emoties. Met inachtneming van belang van de vroege historie van schermen kan ik onderzoeken hoe schermers 'magische' waarden of geïnspireerd denken betrekken in zijn/haar betekenis van schermen. Op deze manier kan ik bijdragen aan debatten die zich bezighouden met bestudering van hoe lichaamshoudingen en objecten (subjectieve) ervaringen beïnvloeden.

1.3. Wetenschappelijke relevantie

Hoe mensen hun ervaringen organiseren en relateren aan aspecten van traditie en historie onderzoek ik aan de hand van techniek, wapens, maskers, kleding, score-registratiesystemen en andere vormen van media als delen van de praktijk van schermen. Hoe verbindt het proces van overlevering of sociaal erfgoed binnen een cultuur zich aan interpretaties en waardering van schermmaîtres, -leraren en leerlingen? Om stand te kunnen houden in relatie tot de werkelijkheid moet een traditie functioneren. Alle tradities bevatten symbolische elementen die volgelingen modellen aanreiken om de wereld te begrijpen en erin te kunnen handelen (Williams 1985: 318, Jacobs 2007: 142, 147 en Bauman 2001: 15819).

Bij degengevechten lijken beweegredenen en intenties integraal te schuilen in schermacties en laten zich maar deels verklaren door een focus op wat mensen doen. De performatieve benadering van ritueel (Tambiah: 1979) richt zich op een duaal aspect in performances. Tambiah onderscheidt lichamelijke handelingen die conventies en regels reflecteren en lichamelijke handelingen die persoonlijke en collectieve waarderingen van schermen reflecteren. Ervaringswerelden van schermers structureren door aangeleerde patronen die richting geven aan het handelen van schermers. Een focus op collectief vastgestelde regels en etiquette gaat voorbij aan diepere betekenissen van interacties. Emoties die bij schermers ontstaan bij een degengevecht kanaliseren door (spel)regels maar vertellen ook iets over de beleving, wat er binnen in mensen plaatsvindt. Emoties vallen simultaan samen onder druk van het gevecht. Spontaniteit en intentionele uitdrukkingen zijn onvoorzien of toevallig, onsamenvattend of verwarrend en afhankelijk van de omstandigheden (Tambiah 1979: 124). Volgens Tambiah blijven spontane en intentionele uitdrukkingen onzichtbaar door toewijding aan publieke moraliteit. In de context van schermen houdt dit verband met manieren van dingen doen in termen van conventies, veiligheid en respect voor elkaar. Tambiah volgend, structureert de vorm van schermen gebeurtenissen en is inhoud integraal aanwezig. Scherm(st)ers bevinden zich dus enerzijds in een begrensde gebied door geïnternaliseerd onderwijs, anderzijds kunnen zij zich in vrijheid uitdrukken. Er is ruimte voor verandering van gedrag. Een aspiratie die Bauman betreft in zijn benadering van ritueel. Een competitief verband van elkaar beconcurrerende groepen sluit hij in. Volgens Bauman gaan rituelen over onderhandelingen in relaties met anderen met verwijzing naar performances en symbolen (Bauman 1992: 72).

De ruimte tussen twee schermers vertoont overeenkomsten met een liminale periode als: ‘a time for experiencing, sharing and representing emotions or ideas not usual to social life, as well as time for accomplishing the tasks of the ritual process’ (Bowen 2009: 43). Transitie van verschillende aard vinden plaats die vaak gemotiveerd worden door emoties. (2009: 43). Bijvoorbeeld, na het geven van een hand groeten schermers elkaar volgens een traditionele handeling die tijd en plaats van een duel construeert en markeert. Hierna vindt uitwisseling plaats in een zone waar zowel sprake is van geïnternaliseerd onderwijs als van vrijheid en vrije wil om dingen in uit te drukken. Een hoog gekwalificeerd schermmeester spreekt in dit verband over ‘een kamer’ waarbij je een echte drempel overgaat en geraakt kan worden.

...je kunt alleen maar de ander treffen als een van de twee in die kamer staat, dat is de regel, dat heeft met afstand te maken. Je beweegt met je voorste voet op die drempel van die kamer en als je in die kamer stapt weet je niet of dat de ander er al in staat want daar hangt een gordijn voor. Dan kun je dus, als, dan kun je nadenken over: hoe moet ik nou die kamer instappen? Niet wetende wat er aan de andere kant van dat gordijn is. Doe ik dat met een gestrekte arm, doe ik dat met een offensieve instelling of met een defensieve instelling. Ga ik alleen maar even een foto maken en wegwezen. Daar kun je van alles mee doen en als je dat, als je daarmee stoeit zeg maar, de manier waarop jij over, in die kamer stapt, dan krijg je invloed op het moment waarop de treffer valt, dan heb je invloed op wat er allemaal gaat gebeuren. Dan kun je met een tweede intentie werken. (fragment uit een gesprek met een schermmeester, niveau 5, tijdens een schermtoernooi op de Koninklijke Militaire Academie 25-03-2014)

Beweging voorbij ‘...isomorphism of space, place and culture’ (Gupta & Ferguson 1992: 7) uit zich in mijn onderzoek onder meer in de kleur van kleding. Op fysiologisch niveau van zien is kleur universeel maar betekenissen verschillen in culturen en samenlevingen (Tambiah 1985: 6). Voor de een is witte kleding gevolg van servetschermen. Witte servetten bevestigden schermers vroeger aan hun armen ter registratie van punten. Anderen spreken over witte kleding in termen van onschuld, zuiverheid, nederigheid, bescheidenheid, schoonheid en aristocratie als waarden verbonden aan edele ridders. Zwart lijkt grotendeels verband te houden met een onderscheid in status en herkenbaarheid van de leraar. In historische context spreken mensen over zwart in termen van onherkenbaar zijn en dieven in de nacht. Daarnaast houdt de rol van kleding verband met consolidatie van sociale relaties, expressie van culturele identiteit, waarden en mobilisatie van speciale eenheden (Schneider 1987: 409). Psychologische en sociologische functies, in termen van instrumenten met een doel, voegen zich toe (Tambiah 1990: 69). Parkin stelt dat definities van ritueel in het algemeen verbonden zijn aan aspecten van religie en sociale activiteiten (Parkin 2001: 13368). Ik neem daarbij in acht dat definities van ritueel veranderden binnen specifieke historische contexten.

Historie, zoals eerder aangegeven in relatie tot instructiehandboeken voor schermen, is van belang in relatie tot definities van ritueel. Specifieke ideologische constructies relateren zowel aan het performatieve karakter van conventies en formaliteiten als aan cultureel belang. Schermcodes zoals *En Garde*, *Sentiment du fer* en klassenrelaties zoals leerling-meester voegen zich als concepties toe aan

schermacties. *En Garde* houdt verband met een klassieke basishouding vanuit een Franse onderwijsmethode en duidt het begin van een gevecht aan. *Sentiment du fer* verwijst, naar het gevoel van het ijzer. Hier is sprake van taal en waarden die als gedeelde kenmerken gedragingen verbinden op de loper. Tambiah spreekt in dit verband over *configurational awareness* (1985: 139).

1.4. Onderzoeksvraag en operationalisering

Mijn overkoepelende onderzoeksvraag is als volgt geformuleerd:

Hoe veranderen de interpretaties en waardering van militair en niet-militair schermen onder schermleerlingen, schermleraren en schermmaîtres van verschillende generaties in Nederland?

Mijn onderzoeksvraag steunt op een belangrijke subvraag die zowel de lens van mijn camera als mijn observaties leidden in het veld: hoe verbinden ideeën over schermen binnen verschillende generaties zich aan sociale interacties?

Interpretatie verwijst naar vanuit welke relaties mensen betekenis geven aan schermen. Waardering is gerelateerd aan kwaliteit ten aanzien van belang van schermen en gebaseerd op eigen principes van dingen doen of geloven of vermoeden.

Niet-militair schermen is voor alle mensen van alle samenlevingen. Militair schermen in Nederland is, volgens schermmaître Van der Grinten, gevolg van de eerste kennismaking met schermen tijdens de 80-jarige oorlog (1568-1648). Na Franse overheersing bloeide schermkunst in het Staatse leger op. Vanaf 1850 schermen militairen in Nederland en maakte schermen vast deel uit van het opleidingsprogramma. Militaire technieken blijven nauw verbonden met krijgskunst. Dat wil zeggen dat gedrag om plichten uit te voeren meer waarde toebedeeld lijkt te krijgen dan de performance. Besef van schermen vanuit een militaire historische traditie legt een specifieke basis voor gedrag en de wijze waarop schermers met elkaar omgaan.

Mijn onderzoekspopulatie bestond uit schermmaîtres, schermleraren en schermleerlingen. Deze groep heb ik als volgt gedefinieerd: kinderen, vrouwen en mannen die trainen volgens instructies van een schermleraar en aan wedstrijden kunnen deelnemen zijn schermleerlingen. Schermmaîtres en schermleraren onderscheiden zich door genoten opleidingen van de Koninklijke Nederlandse Algemene Schermbond (KNAS) op respectievelijk niveau 1 (animateur), 2 (moniteur), 3 (prevot), 4 (Maître d'armes) of 5 (topcoach) en op basis van eigen kennis. Een animateur vangt nieuwe leerlingen en ouders op, kent basisbegrippen en handelingen. Een moniteur is minimaal 16 jaar en geeft les onder begeleiding van een schermleraar op 1 of meerdere wapens. Een prevot geeft zelfstandig les op alle wapens en begeleid leraren op niveau 2. Een maître traint leerlingen op regionaal niveau en bezit

uitstekende vaardigheid op tenminste 1 wapen. Een topcoach handelt als maître maar begeleidt tevens leerlingen naar internationaal niveau. Actief dienende militairen en aspirant leden van de Koninklijke Militaire Schermvereniging (KMSV) relateer ik aan militair schermen. Generaties zijn schermleerlingen, -leraren en -maîtres binnen bepaalde leeftijdsgroepen en gerelateerd aan ‘commonly experienced time’ volgens het concept van Dilthey (Williams 1985: 41). Een periode waarin een specifieke omvang van tijd verbonden is aan stadia van ontwikkeling op het gebied van reglementen, technologie, houdingen en ervaringen ten aanzien van schermen.

In hoofdstuk twee ga ik in op het karakter van het veldwerk en besteed ik aandacht aan de rol van mijn camera. Vervolgens ga ik in hoofdstuk drie nader in op algemene symboliek en bijzondere symboliek gekoppeld aan degengevechten. Dit doe ik aan de hand van perspectieven op schermen van een schermmaître, schermleraar, een meester op degen en scherm(st)ers die aan een jaarlijks schermevenement deelnamen. In hoofdstuk vier spreiden mijn bevindingen zich vervolgens uit over maatschappelijke en culturele domeinen ter conclusie.

2. Karakter van het veldwerk en kracht van verbeelding

Kennis verzamelen in het veld kenmerkt zich als situationele praktijk waarbij ik film heb gebruikt op de manieren die Murphy onderscheidt: 1. Film als etnografie, als onderzoeksinstrument, waarbij hij verwijst naar gebruik van film zoals in dataverzameling en 2. Film als tekst waarbij hij verwijst naar constructie van film voor publiek (Murphy 1974: 117).

De wapens spreken hun eigen woorden. Als je de beweging ziet dan zie je alles. Het geoefende oog althans. Zo'n verhaal zonder video, dat zou toch nooit compleet zijn. Tenminste, het feit dat het er is en dat je video kan opnemen, de beweging is de essentie. Het zou heel gek zijn om het alleen op te willen schrijven in je scripties. Incompleet denk ik. (fragment uit een gesprek met schermleraar Wisse bij Delft Fencing Club 19-06-2014)

Mijn introductie als antropologe met een camera benadrukt dat ik kennis visueel wil maken. Dit gegeven sprak veel mensen in het veld aan en motiveerde hen om actief op zoek te gaan naar objecten zoals wapens, maskers, architectuur, foto's, schilderijen, gravures, kranten, boeken en alledaagse bezigheden waar voor hen de praktijk van schermen in reflecteert.

Het Koninklijk Instituut van de Marine (KIM) in Den Helder, de Koninklijke Militaire Academie (KMA) in Breda en de Delft Fencing Club (DFC) zijn de locaties waar ik een groot deel van mijn data heb mogen verzamelen. Deze plaatsen zijn verbonden door representaties van schermen en onderlinge relaties van schermmaîtres en -leraren in termen van lidmaatschap van de Koninklijke Militaire Schermvereniging (KMSV) of de Koninklijke Algemene Nederlandse Schermbond (KNAS).

Schermmaître Cock Peeks (KIM), Meester op degen John Westenbroek (KMSV) en schermleraar Boudewijn Wisse (DFC) selecteerde ik als hoofdpersonages voor mijn film. Zij stelden mij in de gelegenheid om lessen en toernooien bij te wonen. Beschouwd als autoriteiten van verschillende leeftijdsgroepen geven zij inzicht in welke historische en culturele waarden voor hen reflecteren in schermlessen en in het dagelijks leven. Daarnaast bood schermmaître Toon van der Grinten (KMSV) mij gelegenheid om tijdens een jaarlijks schermtoernooi, georganiseerd door de KMSV, een week lang intern onder militaire scherm(st)ers te verblijven op het kasteel van Breda. Schermmaître Cock Peeks was daar aanwezig als jurylid en John Westenbroek nam deel aan degengevechten en gewesenschermen. Vanuit verschillende invalshoeken kon ik ingaan op schermen en hoe mensen met elkaar omgaan. Om te kunnen onderzoeken hoe schermen een plaats heeft in het alledaagse sociale en culturele leven van de drie hoofdpersonages, mocht ik als participierend observant aanwezig zijn in hun huishoudens.

Een belangrijk deel van mijn onderzoek houdt verband met de wijze waarop onderlinge interacties en situaties samenvallen. Reacties op mijn aanwezigheid zijn van invloed. Een schermer die liever niet gefilmd wilde worden gebruikte bijvoorbeeld de architectuur van de catacomben op de KMA als beeld om duidelijk te maken hoe, analoog aan een ervaringsdimensie op de schermloper, studenten leren hoe ze met emoties om moeten gaan onder druk en stress. Als de adrenaline omhoog gaat dienen studenten te kunnen onderscheiden wat goed of slecht is.

Beeldvorming vindt altijd plaats in een specifieke context waarin sociale interacties niet voorspelbaar zijn. In de praktijk van veldwerk ben ik zowel filmer, geluidsvrouw, participant als interviewer geweest, waarbij relaties in tijd en ruimte zich veelal ontwikkelen vanuit de logica van respondenten en de wijze waarop zij mij schermen willen laten zien. Mijn wijze van participeren is dan ook bepalend geweest in de totstandkoming van beeldmateriaal. Een scenario en shotlist als richtlijnen verdwenen naar de achtergrond door het volgen van de loop der gebeurtenissen, aanwezige culturele vormen en het decor in het moment. In vrijheid zoomde ik in op hoe mensen wapens en wapentechnieken gebruiken. Inzoomen op beelden die in een voorbereidende fase onbelicht zijn, grijpt in op situaties. Techniek en bediening van de camera en veranderen van positie in de ruimte in wisselwerking met reacties van respondenten creëren nieuwe kennis. Aandacht en begrip voor persoonlijkheden van mensen achtte ik dan ook van essentieel belang tijdens het proces van filmen. Niet iedereen stelt filmen op prijs, of mensen zijn zo enthousiast dat er nauwelijks tijd is voor het maken van keuzes voor shots.

In situaties, die ik door gebrek aan ervaring niet in kon schatten, vertrouwde ik op gezond verstand. Spanningsvelden of ethische dilemma's ontstonden veelal als ik wilde ingrijpen in situaties die zich spontaan voordeden. Een voorbeeld is het wel of niet in beeld brengen van de tranen van een schermer

na een nederlaag in een duel. Ik vond het niet gepast om hier mijn camera op te richten. Het delen van mijn ervaring met de schermer in kwestie leidde tot het zien van tranen als deel van het schermproces. Een volgende keer zal ik het gewoon filmen. Technisch goed willen presteren met mijn camera raakte dikwijls in conflict met de loop van een interview. Met aandacht luisteren en meebewegen van een binnen- naar een buitenruimte vroeg mij bijvoorbeeld een keuze te maken tussen het effect van de wind als bijkomend aspect, of de waarde van de informatie van het moment. Niet zelden voegden respondenten handelingen toe tijdens een gesprek om iets uit te leggen. Als filmer maak je veelal keuzes in het veld die niet bij voorbaat te voorspellen zijn. In een etnografisch heden wierp mijn camera vanuit een open houding licht op meerdere relaties en uitwisselingen die plaatsvonden. Naast mijn ogen helpt reproductie van tijd, door gebruik van video en geluid, om culturele, sociale, politieke en economische contexten in beschouwing te nemen. Schermers leggen accenten op plaatsen of objecten van waaruit ze een standpunt opnemen in hun verhalen. Dit hielp mij om waardering en interpretatie vanuit hun eigen visie vorm te geven. Een jonge schermer nam mij bijvoorbeeld mee naar buiten, naar de rand van een muur van het kasteel van Breda. Vanaf die plaats had hij overzicht. In zijn uiteenzetting over wat schermen voor hem betekent dichtte hij terloops een torentje, waar een dominee huist voor militairen, betekenis toe. Een camera leidt tot verhaalvorming. Daarnaast ontstaan ideeën over ruimte en sfeer. Kleuren hebben, evenals geluid, vaak de functie van motief in relatie tot culturele vormen. Geluid kan een illusie creëren en de idee geven dat verhalen buiten de context van een verhaal bestaan. (Verstraten 2006). Het jaarlijks Assaut, een meerdaags schermtoernooi georganiseerd door de KMSV, opent traditioneel met een schermtoernooi. Speciaal gecomponeerd en voortgekomen uit hoffelijke traditie lijken culturele thema's te herleven in de beleving van militaire scherm(st)ers. Empirisch gekwantificeerde kennis ontstaan in scenario's gebruikte ik in de montage als richtlijn om waardegerelateerde concepten, die schermers vanuit verschillende invalshoeken bepalen, te integreren.

Onvoldoende ervaring in relatie tot geluid, film, montage en het maken van keuzes in een overdaad aan visuele informatie die schermers aanbieden, een strategische omgang met batterijen, beschikbare geheugenruimte, gebruik van statief en keuzes voor lange of korte opnames, liet mij dikwijls terugrijpen op mijn theoretisch kader. Persoonlijke visies van schermmaîtres, -leraren en -leerlingen legden onderzoeksgebieden bloot anders dan het gebied dat ik afbakende om conclusies te kunnen trekken. Persoonlijke musea en privécollecties van mensen begeleidden bijvoorbeeld verhalen over vrouwen en wapens en schermkleding als modeverschijnsel. Filosofie van Jung had een plaats in schermlessen en meerdere malen kwamen man-vrouw verhoudingen ter sprake aan de hand van een man die ten tijde van de Franse revolutie verkleed als vrouw meerdere malen schermde met de prins van Wales. De term sabel incisie in de huidige geneeskunde heeft een oorsprong in schermen. Veel schermers leggen relaties met waarden verbonden aan de Japanse zwaardkunst. Ik kreeg de neiging

om dieper in te zoomen op al deze aspecten. Een wijd terrein aan onderzoeksmogelijkheden gaat schuil achter schermen als sociale praktijk.

3. Veranderende kennis en symboliek van het gevecht

Schermonderwijs is van invloed op het sociale en culturele leven, en kan in een wijder verband gezien worden als katalysator voor veranderingsprocessen. Ik hoop dat duidelijk zal worden hoe gedrag van mensen gerelateerd is aan reconfiguratie van normen en waarden uit tradities waarbij materiële factoren als een schermvest, masker en degen, denken en handelen van mensen beïnvloeden.

Parallellen leggen met het dagelijks leven is belangrijk gereedschap in zowel het onderwijs van schermmaîtres als voor schermleerlingen. In een veilige omgeving leren mensen logica zien door associaties met ideeën die aan schermen relateren en symbolische betekenissen hebben. Aspecten van het sociale en culturele leven komen tot uiting in relaties die de hoofdpersonages leggen tussen schermen en alledaagse perspectieven. Rationele processen lijken samen te vallen met persoonlijke gevoelens.

3.1. Interpretaties en waardering van (niet) militaire scherm(st)ers

Ideeën en verbanden die moeilijk weg te denken zijn breng ik tot uitdrukking in de film 'In de schermerzone: samenspel van verandering in degengevechten. Kennis die ontstaat vanuit situationele visies laat zich deels verbeelden. Effecten als gevolg van invoering van elektrisch schermen zijn veelgenoemde voorbeelden in relatie tot sociale verandering. Waar voorheen schermers elkaar ontmoetten op informele plaatsen zijn zij nu afhankelijk van ruimtes waar elektrische registratieapparaten beschikbaar zijn. Er kan niet meer overal geschermd worden. Techniek als cultureel product wordt zichtbaar door veranderende relaties. Een jury president en secondanten werden als belangrijk gezien, zij droegen het lot van het duel in handen. In de praktijk van gewesenschermen, een traditie die alleen in Nederland wordt beoefend, is dit nog aan de orde. Nu bepaalt een rood of een groen lampje of een treffer is gemaakt, waarmee het karakter van het duel is veranderd. Inmiddels zijn er een aantal kostbare draadloze elektrische apparaten beschikbaar en is het volgens schermleerlar Wisse denkbaar dat in de toekomst mobiele apps mensen weer bij elkaar brengen om overal te kunnen schermen.

Vier filmische sequenties reik ik de kijker aan, voor inzicht in relaties die zich uiten in de praktijk van het schermen. In dit verband is er sprake van een duaal aspect in termen van relaties die een kijker legt tussen zijn/haar binnen- en buitenwereld. Vanuit eigen gecultiveerde relaties leggen kijkers, in een samenspel tussen kijken en denken, verbanden op basis van de situaties en concrete elementen die ze observeren.

3.1.1. Schermmaître Cock Peeks (geboren 06-03-1935)

00_05_01_12: In de sporthal van het KIM geeft schermmaître Peeks degenles aan adelborsten en officieren.

Schermen vertaalt Peeks in een gesprek tussen twee intellectuelen op psychisch niveau. Afgestudeerd in 1965 als schermleraar geniet Peeks nog altijd hoog aanzien als gevolg van zijn toewijding aan schermen. Op het Koninklijk Instituut van de Marine, de Nederlandse Antillen en Java leerde Peeks jonge en oude mensen schermen. De gedachte dat schermen vroeger in levensbehoud voorzag is een belangrijk gegeven voor hem. Jezelf kunnen verdedigen in verschillende situaties beschouwt hij als een belangrijk deel van de opvoeding.

In houdingen van scherm(st)ers ziet Peeks karaktereigenschappen, als gevolg van opvoeding, weerspiegelt. Beleefdheid en bescheidenheid zag hij bijvoorbeeld terug in de gevechtsgang van scherm(st)ers op Java. Volgens Peeks houdt dit verband met regels van Adat. Sociale en culturele aspecten van schermen verschijnen voor Peeks in relaties tussen schermen en, zoals hij het noemt, de landaard. Het belang en de kracht die schuilt in een juiste schermhouding illustreert Peeks aan de hand van twee beelden van schermers in zijn huiselijke omgeving. In zijn schermlessen op het KIM fungeren die als voorbeeld.

00_03_29_17: Twee beelden van schermers in het huis van Peeks tonen verschil in schermhoudingen.

Peeks beschouwt schermen als kunst. Hij baseert dit op verfijning en precisie waarmee een smid in het verleden grepen van wapens smeedde. Hoe een scherman een grip vasthoudt, beïnvloedt een schermactie. In de hedendaagse praktijk is verandering van grepen een (internationaal) punt van discussie gelet op de kracht waar een aanval mee gepaard kan gaan. Volgens Peeks schermen Duitsers bijvoorbeeld in 1960 met kracht. ‘In een wals van staal gingen ze naar voren. Dat wil zeggen veel op het ijzer werken met een krachtdadige greep. De pistool greep, de anatomische greep’ (Peeks).

Veranderingen in de maatschappij wijzigden volgens Peeks ook de regels voor vrouwen die schermen. Vrouwen houwens of slaan met een sabel was voor 1965 niet toegestaan. Emancipatie leidde tot gelijke regels voor mannen en vrouwen na 1965. Vanaf die periode mochten vrouwen met een degen schermen. Daarnaast leefde eerder de veronderstelling dat vrouwen zwakke kniegewrichten hebben. Schermonderwijs geschiedde in een zittende positie. Een balletje aan een touwtje fungeerde als trefvlak. Hierdoor hadden vrouwen een andere beleving van een duel.

Toewijding aan de kunst van schermen brengt Peeks op verschillende manieren tot uitdrukking in zijn leven. In zijn huis is dat bijvoorbeeld terug te zien aan zijn grote verzameling wapens. Specifieke positionering van schermwapens en maskers, vele gravures en een hart op zijn schermvest reflecteren de betekenis die hij hecht aan schermen. Kinderen zien Peeks het liefst in zijn oude schermvest met een hart erop bevestigd. Volgens Peeks zien zij in zijn oude vest bloed, zweet en tranen weerspiegelt. Betekenissen die hij deze objecten toedicht lijken allemaal verband te houden met een juiste schermhouding.

00_06_44_13: Rangschikking van maskers, sabels, degen en floretten in het huis van Peeks.

In de benadering van Peeks houden psychische kwaliteiten nauw verband met voelen van de materiële omgeving. Nu Peeks geen schermles meer geeft op het KIM verdiept hij zich meer in ideeën, normen en waarden verbonden aan de Japanse zwaardkunst.

3.1.2. Schermleraar Boudewijn Wisse (geboren 08-09-1978)

00_15_56_08: Schermleraar Wisse pakt de punt van een degen tijdens een training in de sporthal van de Technische Universiteit Delft (TU Delft).

De schermtechniek is als letters die schermers in de tactiek aan elkaar rijgen tot woorden. Twee schermmatleten schrijven samen een gedicht als zij een mooie wedstrijd beleven vol emoties en diepere betekenis voor beiden. Deze hogere esthetische (misschien wel literair te noemen) diepere lagen en betekenis kunnen de toeschouwers ook meemaken van de zijlijn. Een mooie schermwedstrijd is een genot om naar te kijken. Emotie speelt een grote rol. Schermen is eerder retoriek (in de betekenis van retorica, kunst van overtuigen) dan redeneren (Wisse).

Als schermleerler bij Delft Fencing Club (DFC) leert Wisse studenten, Phd's en andere geïnteresseerden schermen. Ten tijde van het onderzoek volgde hij tevens een opleiding voor schermmaître op niveau vier bij de KNAS. Doelstelling van de KNAS is om jonge mensen aan schermen te binden via een Brassard systeem. 'Uitgangspunten voor de jeugdige schermer zijn dat het kind zich in zijn eigenwaarde bevestigd voelt, structuur ervaart in de opbouw van de lessen, zijn prestaties ten opzichte van anderen kan vergelijken en uiteindelijk langer lid blijft van de vereniging' (Rossino: 2014). Een systeem van zes boekjes is gekoppeld aan mouwemblemen die op kleding bevestigd kunnen worden. De boekjes vertellen over conventieregels en geschiedenis afgeleid van het ridderduel.

In de visie van Wisse nemen handelingen, gericht op het elkaar raken, een belangrijke plaats in bij een schermduel. Emoties, boosheid, angst en omgaan met gevaar gaan deel uitmaken van het proces. Wat je geeft in een duel, de intentie, is volgens hem bepalend voor moraliteit van gedrag op de looper. Als voorbeeld noemt hij het geven van de dood. Dood zou je hier als een sociale gebeurtenis kunnen opvatten. Vanuit dit gegeven benadrukt Wisse het belang van kwetsbaarheid en het je open durven stellen. Een van zijn leerlingen zegt binnen dit verband treffend: '...schermen is voor mij meer een soort uitdrukking van wat ik in me heb dan dat het iets aan me teruggeeft' (schermer DFC).

Schermen leert Wisse om in het dagelijks leven te kunnen onderhandelen in situaties waarin mensen erg dichtbij komen. Volgens Wisse verlengt een geoefende schermer zijn lichaam door het wapen waarmee hij letterlijk één wordt. Een degen verlengt het lichaam en helpt volgens hem om een invloeddomein te vergroten. Het via techniek richten van zijn geest op een punt bracht Wisse een enkele keer in trance. In zijn beleving vertraagde tijd en beleefde hij alles in slow motion.

00_16_59_10: Wisse houdt een schermmasker vast in de sporthal van de TU Delft.

Een masker helpt volgens Wisse in geven zonder te ontvangen. ‘Achter het masker kom je met de donkere kanten van jezelf in aanraking’ (Wisse). Voor Wisse betekent dit dat de druk van het alledaagse leven tot uiting kan komen. Agressie zet zich bijvoorbeeld om in moed en verleiden vertaalt in manieren om contact te maken.

Wisse ziet schermen als “...een beschaafde manier om dingen die maatschappelijk niet altijd aanvaard zijn toch op een respectvolle manier te kunnen beleven’. Binnen de theorie van Tambiah sluit de visie van Wisse aan op schermen als ‘...”technical-causal” in their objective but performative in their communicative patterning and vice versa’ (Tambiah 1985: 3). Binnen het systeem van onderwijs, dat als doel heeft de ander te raken, biedt de schermerzone, als gedeelde ruimte, plaats aan verschillende soorten technische en conventionele handelingen. ‘Bij alle sporten gaat het om het scoren maar bij schermen gaat het om niet geraakt te worden.’ (schermmaître niveau 5) Een masker beschermt maar heeft tegelijkertijd een geestelijke impact.

3.1.3. Meester op degen, John Wertenbroek (geboren 28-09-1970)

00_21_16_10: Op de binnenplaats van het kasteel van Breda toont Wertenbroek zijn mouwembleem.

Als luitenant kolonel bij de Koninklijke Marechaussee, ambassadeur van de schermsport en tijde van het onderzoek adjudant van H.M. Koningin Beatrix en H.M. Koning Willem Alexander ‘beschermt’ Wertenbroek sociaal en cultureel maatschappelijke processen.

Belang van intenties en de wijze waarop die herkenbaar zijn in het gedrag van mensen ontdekte Wertenbroek in de geschiedenis en praktijk van het schermen. Een degen verandert in zijn handen in een antenne waarbij zintuigen lijken te fungeren als mentale krachten. Het gevoel dat Wertenbroek een masker heeft maakt dat hij ook als waarnemer zijn tegenstander kan kijken. Volgens hem zie je in

schermen de oervorm van het strijden terug waarbij het ging om het vormen van het bewustzijn van de krijger. In de dagelijkse praktijk herkent hij dit vooral in spraak en omgangsvormen tussen mensen. Als voorbeelden noemt hij ‘iets achter de hand hebben’ of ‘iemand een hart onder de riem steken’. Een extra lederen lapje in de vorm van een *kidney* ontving een ridder vroeger als sabelkussentje bij een belangrijk toernooi, want anders zou de ridder zich niet langer meer kunnen concentreren. Tafelmanieren brengt hij eveneens in verband met lichamelijke handelingen en symboliek uit de Middeleeuwen. ‘...als het scherp van een mens naar buiten lag dan klonk dat als vijandige actie’ (Wertenbroek).

Het vaardigheidseembleem op de mouw van zijn uniform, dat twee kruisende degens toont, dicht Wertenbroek belangrijke waarde toe. Naast verfijndheid en precisie waarmee het embleem handmatig is geweven vertelt het dat hij de kunst van schermen beheerst. Zoals Schneider aangeeft communiceert het vaardigheidseembleem identiteit en waarde (Schneider 1987: 412). Veel schermactiviteiten zijn volgens Wertenbroek verbonden aan rituele en symbolische communicatie.

Hoe schermgedrag reflecteert in de samenleving illustreert Wertenbroek aan de hand van een ceremonie op 9 januari 2014 ter gelegenheid van 200 jaar landmacht. Op plein 1813 in Den Haag kreeg H.M. Koning Willem Alexander van een officier een herinneringssabel aangereikt om verbinding tussen landmacht en het koninklijk huis zichtbaar te maken. De koning gaf een zilveren munt terug als erkenning. Een reciprote handeling met volgens Wertenbroek een oorsprong in de schermtraditie. Tijdens begrafenis- en huwelijksrituelen gebruiken officieren van de krijgsmacht sabels om de dood of een huwelijk goed te begeleiden.

Interpretatie en waardering van schermen verandert voor Wertenbroek onder invloed van visies op gedrag. In zijn visie schuilt grote kracht in het herhalen van handelingen. Op deze manier verbindt schermen het verleden met het heden en het heden met de toekomst.

Samenvattend: spontane reacties van de heren Peeks, Wisse en Wertenbroek na het vertonen van de film brengen verschillende perspectieven samen in een gedeelde passie voor schermen. Schermen verandert passie om te willen winnen door verschillende manieren waarop geestelijke processen de handelingen reguleren. Schermen verbinden aan ritueel, dat wil zeggen het aanbrengen van patronen en orde, biedt passie een kader. Techniek, tactiek en ideeën sommen op. Volgens Tambiah leidt deze vorm van communicatie gevoelens van mensen. Maar, zoals Tambiah aangeeft, rituelen en conventioneel gedrag zijn niet ontworpen om intenties of emoties van mensen uit te drukken op een direct spontane en natuurlijke manier. Het gaat hier om relaties die samengaan en noodzakelijk samenvloeien met de oppervlakte van het ritueel (Tambiah 1979: 121-125, 136,138). In Japan voegde zich aan schermen bijvoorbeeld een moreel filosofische dimensie toe onder invloed van zen

boeddhistische filosofie en esthetiek (Baltussen 2012). Niet wetenschappelijke bronnen leerden mij dat basisvaardigheden van Sensei in Japan een oorsprong hebben in de Europese schermkunst.

00_35_54_07: Wertenbroek, Wisse met floret en Peeks met sabel in het bos van Noordwijk.

All varieties of ritual may be seen as involving multiple condensations, and since different sensory channels are used simultaneously, the participants pick up all these messages at the same time and condense them into a single experience' (Leach in Tambiah 1979: 163).

3.1.4. Jaarlijks ritueel het Assaut

00_26_57_15: In de sporthal van de KMA geven veteranen officieren een hand.

Als traditie vonden in het verleden in de kasteeltuinen van Brecht scherm demonstraties plaats (Wertenbroek). Dit evenement herhaalt zich jaarlijks onder de naam Assaut dat 'hoffelijk gevecht' betekent. Gedurende vijf dagen ontmoeten studenten en officieren van het KIM, KMA en het Instituut

Defensie Leergangen (recent samengevoegd onder de naam Nederlandse Defensie Academie) elkaar binnen de context van schermen. Individuele- en equipe ontmoetingen vinden plaats, de jongste aspirant officieren schermen tegen veteranen om de V.d. Wal wisselschaal en scherm(st)ers wisselen onderling geschenken uit. Een vakjury neemt examens af voor het brevet meester op meerdere wapens, een traditie die 30 jaar geleden is afgeschaft en in 2010 weer in ere is hersteld. Als meester op 1 of meerdere wapens heb je status en bepaalde privileges zoals bijvoorbeeld het dragen van een wapen op feesten en partijen. De vierde dag deden Bahrein, België, Canada, Cyprus, Polen, Oekraïne, Zweden, Zwitserland en Nederland mee aan de internationale Equipe Epée wedstrijden. Officieren van het KMA begeleidden deelnemers uit het buitenland de rest van de week persoonlijk.

Na demonstraties en wedstrijden ontmoeten mensen elkaar in de bar van het KMA voor een drankje. Mensen legden een relatie met romantiek van schermen. Een aspect waar ik in een oriënterende fase van het onderzoek mee in aanraking kwam via zogeheten toneel- en filmschermen. In de 16^e eeuw vochten mannen vooral om vrouwen. In films en toneelstukken komt dit nog altijd tot uitdrukking. Bij toneelschermen dragen mensen geen masker en staan aspecten van veiligheid in een ander daglicht. Ideeën over romantiek heb ik, gelet op de reikwijdte van het onderzoek, buiten beschouwing gelaten.

Verschillende scherm(st)ers zien schermleer of schermmaître als een hoogwaardig beroep. Techniek zelfbeheersing en besluitvaardigheid combineren met persoonlijkheden en lichaamshoudingen, vraagt veel inzicht en competenties.

Je krijgt mensen in de zaal die overal vandaan komen. Uit verschillende culturen, uit verschillende sporten waar een heel andere cultuur heerst dan in de schermzaal. En daar begint de cultuur en historie als trainer, als opvoeder van die kinderen. Respect voor de ander is een hele belangrijke factor (fragment uit een gesprek met een schermmaître, niveau 5, tijdens een schermevenement op de Koninklijke Militaire Academie 25-03-2014).

Volgens de schermmaître, die benadrukt dat schermen iets is wat je samen doet, beginnen cultuur en historie te wringen in relatie tot veiligheid en wijze van omgaan met elkaar. Mensen willen om specifieke redenen en volgens eigen ideeën schermen. Militaire scherm(st)ers van oudere generaties in Nederland delen in het besef dat schermen een belangrijke rol speelde in de 19^e eeuw. Mensen verwijzen in verhalen over wat schermen voor hen betekent vaak naar de boeken over de drie musketiers van Alexandre Dumas (1844) en de rol van edele ridders. Jeugdige militaire schermers brengen traditionele aspecten, naast conventionele regels, in verband met de militaire tradities in hun huidige opleiding. Als voorbeeld wees een jongen op het vaandel waar twee kruisende degens op staan afgebeeld. Bij alle activiteiten tijdens het Assaut heeft het vaandel een prominente rol.

When we graduate from the military academy, there was the military sword as our symbol of honour and respect. So it's combining fencing and I think all military fencing have their symbol as sword or

blade or some kind' (fragment uit een gesprek met een militair schermer uit Cyprus tijdens een schermevenement op de Koninklijke Militaire Academie 28-03-2014).

Tijdens het *Assaut* werd zichtbaar hoe daarmee traditionele praktijken zich aanpassen aan nieuwe doeleinden binnen nieuwe condities en veel informatie over menselijke relaties met het verleden, heden en toekomst genereren. Zichtbare status van een meester op een of meerdere wapens was na de oorlog in 1948 minder belangrijk. Er werden geen meesterbrevetten meer uitgereikt. Het belang van status en integratie van historisch besef lijkt met het opnieuw invoeren van meesterexamens opnieuw van betekenis. Beoefenen van geweerschermen bood in het verleden voordelen bij het bajonet vechten. Alleen in Nederland wordt geweerschermen nog beoefend en vinden een keer per jaar wedstrijden plaats tijdens het *Assaut*.

4. Conclusie

4.1. Veranderende rol van scherm leraren en schermmaîtres

Uit dit onderzoek blijkt dat sociale en culturele aspecten van schermen gekoppeld zijn aan verschillende relaties. Interpretaties en waardering van schermen onder schermmaîtres, -leraren en -leerlingen veranderen door manieren waarop (historische) verbeelding koppelt aan gereguleerde lichamelijke handelingen en gevoelens. In de betekenisgeving van Peeks ligt veel nadruk op de materiele omgeving. Bij Wisse staan overtuigingen tussen structuren van het gevecht centraal terwijl voor Wertenbroek gedrags-, omgangsvormen en spraak leidende uitgangspunten zijn. Acht basishandhoudingen veranderen via schermen in verschillende waarden verbonden aan leven.

De verschillende beschreven en verbeelde situationele visies raken elkaar. Onderlinge relaties tussen schermmaîtres, -leraren en -leerlingen vormen zich binnen een context waarin mensen contact leren maken, observeren en waarnemen. Visies die scherm scholen verspreiden via lesmateriaal, en vanuit een mentaliteit waarmee schermonderwijs is opgezet, worden gevormd vanuit ervaringswerelden. Oude normen en waarden, manieren van dingen doen, een gevoel van geschiedenis en mogelijkheden voor zelfdefinitie treden het sociale leven van kinderen, vrouwen en mannen binnen waarbij tradities veelal voortkomen uit aspecten van veiligheid, beleefdheid en respect voor de ander. Schermmaîtres en -leraren oefenen via onderwijs invloed uit op de wil of passie van mensen om een degengevecht te winnen. Winnen lijkt in kwaliteit te veranderen door de manier waarop schermmaîtres en -leraren verschillende logica koppelen aan handelingen.

4.2. Ratio, emoties en de verleiding van willen raken

Passie voor schermen lijkt te ontstaan vanuit verschillende ideeën over filosofie, kunst, wetenschap en sport. Door toevoeging van een competitie element kunnen scherm maîtres en -leraren invloed uitoefenen op relaties in verschillende contexten. In de korte tijdsperiode van een gevecht vallen ratio, emoties en de verleiding om te willen raken samen met communicatief handelen. Creativiteit voegt

verschillende ideeën samen in ‘...production of a sense of heightened and intensified and fused communication’ (Tambiah 1979: 145).

Ik geloof dat het een soort van loopt via je persoonlijkheid die wordt gevormd door al die dingen en die neem je voortdurend in al die deelgebieden mee en daardoor ontstaat er een soort uitwisseling. Dat zit zeg maar ook best wel op een soort onbewust niveau (schermer DFC).

Tambiah spreekt in dit verband over een totale *sensory experience* waarbij media uitwisseling in dienst is van deze communicatie (Tambiah 1979:140, 141). Films, verhalen, rituelen, tekst en verbeelding blijken belangrijke richtlijnen in betekenissen van schermers. Belangrijk nadruk ligt op gracieuze houding tijdens gevechten.

...Visconti, de films van Visconti zijn net zo belangrijk voor mijn context van het schermen... De film begint met een scherm scène, maar dan echt schermen. Dus met een maître (schermer DFC).

Deze schermer hecht, in zijn betekenis en beleving van schermen, belang aan cultuur- en kunstgeschiedenis in de 19e eeuw. De middeleeuwse ridder die kon dichten, zingen en vechten beschouwt hij als ideaal. Vanuit microperspectief waardeert hij de uitwisseling tussen trainer en leerling. In die ontmoeting gebeurt iets bijzonders volgens hem.

Veel scherm(st)ers onderstrepen de aanwezigheid van emoties. ‘Schermen zit tot op je beenmerg. Als je verliest dan voel je dat tot in het binnenste. Dat is echt een gevecht, voor jou op dat moment op leven en dood’ (militair schermer en topcoach Nederland). Een jonge militair schermer op topniveau verwijst als enige naar invloed van het publiek en de coach. Weringen die een coach aangeeft in de getallen een tot en met acht, lijken tijdens het duel niet altijd het gewenste effect te geven en leiden volgens de schermer af van het spel. Uitbundigheid van het publiek en gedrag van de scheidsrechter leggen eveneens een druk om te presteren en zetten zich om in emoties bij de schermer. Zonder elkaar te groeten vindt een gevecht niet plaats en uit boosheid een masker neergooien heeft diskwalificatie tot gevolg. Dit houdt in dat een scherm(st)er een aantal wedstrijden niet mag meedoen.

Dat is wel grappig dan weer in de schermesport, dat heeft verbintenissen met het dagelijks leven want het leert je ook omgaan met emoties en dat soort zaken (fragment uit een gesprek met een militair schermleerling tijdens een schermevenement op de Koninklijke Militaire Academie 28-03-2014).

Een scherm(st)er kan zich via zijn/haar degen richten op uitwisselingen vanuit een interne en externe focus.

4.3. Wapens als deel van sociale relaties

Het is een hele wereld van mensen die toch aan elkaar hechten terwijl ze van verschillende kanten komen (fragment uit een gesprek met een gepensioneerde militair schermer tijdens een schermevenement op de Koninklijke Militaire Academie 24-03-2014).

00_29_55_16: In de sporthal van de KMA groeten schermers uit Zwitserland en Nederland elkaar voor een wedstrijd.

00_31_42_04: In de sporthal van de KMA groeten schermers uit Bahrein en Nederland elkaar na een wedstrijd.

Schermers voelen zich verwant, delen een besef om als culturele groep bij elkaar te horen. Een belangrijk gegeven is het feit dat alle schermers in de wereld witte kleding dragen als ze tegen elkaar vechten. ‘Cloth intensifies sociality’ (Schneider 1987: 411).

Als je bijvoorbeeld ziet, of in de zwemsport, of in de hockey, je hebt het verkeerde kleurtje aan, want jij hoort niet bij ons team, dan kun je al bijna niet met elkaar praten, want dan heb je contact met de vijand (mevrouw Wertenbroek).

Tijdens (internationale) toernooien bezoeken schermers verschillende landen en reizen met elkaar.

Bij het militaire schermen zie je ook dat gepensioneerden, echt veteranen, die ook echt het gevecht hebben gevoerd in Indonesië of Nieuw Guinea, die staan ook gewoon te schermen en die hebben naast de loper ook contact met jongere militairen. Mannen en vrouwen. En dat is ook heel belangrijk. Dat er jaarlijks een soort van reünie is. Van wat heb jij meegemaakt, of die heeft gevaren, of die is op uitzending geweest, die heeft in Mali gezeten voor de VN. Dat maakt zo'n toernooi speciaal. Het is meer dan dat ene dat is ja, een beetje, the feeling van de sport (Wertenbroek).

Veel schermers spreken over een vriendengroep en niet zelden ontwikkelen zich man-vrouw relaties vanuit gevechten op de loper. 'Het is gewoon...je komt mekaar tegen zoals je bent' (militair schermster). Mensen helpen elkaar met het herstellen van wapens en is er altijd een wapenhersteller die allerhande reparaties uitvoert en materiaal verkoopt. Als schermmer ben je verantwoordelijk voor goed en veilig materiaal alvorens je een gevecht kunt aangaan. In de praktijk van schermmeren en schermmaîtres leren schermers hoe ze met wapens en scheidsrechters moeten omgaan. Sociale relaties veranderen in sociale gebeurtenissen op en naast de loper.

4.4. Toernooien als medium voor internationale sociale relaties

00_30_23_08: ceremoniële opening van een internationaal toernooi in de sporthal van het KMA.

Op internationale toernooien staan groepen voor een land, worden schermers vereerd, generatiekloven overbrugd en zijn uitkomsten onvoorspelbaar. Sociale interactie staat centraal. Een wedstrijdement is hierbij een belangrijke factor. Aan toernooien doen vaak bekwame schermers mee. Zowel binnen als buiten de lijnen van het spel kunnen zij invloed uitoefenen op relaties.

Internationale gevechten tijdens het *Assaut* relateerden organisatoren aan het motto *Friendship through sport* en aan een bijdrage voor wereldvrede. Deze benadering sluit aan bij het argument van Bauman. Volgens hem kunnen rituelen aspiratie tot verandering uitdrukken.

We tend to take it as a given, on the whole, that rituals are symbolic performances which unite the members of a category of people in a shared pursuit that speaks of, and to, their basic values or that creates or confirms a world of meaning shared by all of them alike (Bauman 1992: 98)

Schermen benaderd als ritueel laat onderhandeling in relaties zien die contextueel zijn gedefinieerd.

Aspecten van status, publieksbelang, economie en politiek gaan dan een rol spelen.

Het bewustzijn van de schermer ordent zich onder invloed van coach en organisatie tijdens een toernooi anders dan tijdens een training. Een coach van een team uit België refereerde aan een concept van familie als belangrijk instrument in de opleiding voor scherm(st)ers. Op een toernooi ondersteunen verschillende factoren de mentaliteit van gevechten.

4.5. Schermen, religie en ritueel

Competitie en passie om te winnen bleken bij de Olympische spelen in de Oudheid geschikte elementen voor verschillende doeleinden. Van hoge kwaliteit poëzie en rijke verbeeldingskracht in oden voor winnaars tot ideeën, internationaal begrip, broederschap en vrede in de idee van een religie van sport (Finley & Pleket 1976: 10-22).

De impuls om te geven of te offeren is in schermen een belangrijk aspect dat ik in verband kan brengen met religieus handelen. Wisse wees reeds op esthetische gevoeligheid in zijn verwijzing naar een schermwedstrijd als twee atleten die samen een gedicht schrijven. Esthetiek, een symbolische relatie in zichzelf, beschouw ik als het op een mooie manier zichtbaar maken van sociale en culturele praktijken van schermen. In het verleden schreven dichters en toneelschrijvers odes op basis van gevechten die plaatsvonden. Een ode van Gerbrand Adriaenszoon Bredero aan de Leidse schermmeester Gerard Thibault, die in 1610 een schermeschool aan de universiteit had, luidde:

‘Also vant ick mijn jeught te dragen, liefd’ en gunst
Tot d’oeffningh van ’t gheweer, de riddelijcke kunst,
Waar aen ick heb besteeet de Lente mijner jaren’
(Dagblad Trouw 24-01-2013).

Wisse geeft aan dat vanuit een interesse in yoga, Boeddhisme en Hindoeïsme Kogler in het boek *One touch at a time* (2012) verwijst naar bewustzijn van een vierde spirituele dimensie van het schermen. Boudewijn volgend gaat het er hierbij om dat we respect tonen en bewust zijn van de natuurkrachten om ons heen. ‘Het feit dat het schermen in het hier en nu gebeurt, in “het moment”, is dus een

belangrijke factor.’ (Wisse). Wisse acht de tijdsdruk van het schermen van belang voor een gelijktijdige verbinding tussen bewustzijn en onderbewustzijn.

Ondersteuning van schermen in gedichten, literatuur en beelden veranderen betekenis van wapens in de zin van effecten van elkaar doden. Spanningsvelden kunnen ontstaan tussen ideële en werkelijke culturen. Communicatieve interacties die historische en culturele waarden in fysieke vaardigheden om te vechten vertalen variëren al naar gelang wetenschap en ideologie van een tijdsgeslacht.

Een schermer van Delft Fencing Club ziet schermen als een manier om ‘iets te articuleren wat je wel, of wat je soms niet altijd goed onder woorden kunt brengen maar wat, waar kennelijk toch een soort vorm, waar taal voor gevonden is’ (Schermer DFC). Als voorbeeld noemt hij het Christelijk geloof. In de bijbel vindt hij aanknopingspunten om anders naar zijn leven te kijken. Het denkproces, wat vaak talig is volgens hem, uit zich in woorden. In schermen kan hij dit tot uitdrukking brengen via zijn lichaam en zijn degen. In hetzelfde verband schuilt voor hem analogie in de relatie tussen rationaliteit en emoties en muziek van Beethoven. Een schermer organiseert zijn acties strak en zijn toch emotioneel. Meerdere schermers zeggen ‘er gebeurt iets’ waar ze blijvend gehecht aan raken. Beweging verandert volgens een schermmaître en gediplomeerd scheidsrechter chemie van het lichaam. Hij spreekt over, fysiek gezien, het krijgen van een adrenalinekick. Zijn hartslag gaat omhoog en het proces in zijn hoofd verandert (schermmaître).

De situaties die ik heb onderzocht benadrukken aanwezigheid van vele psychische processen die in een degengevecht, onder druk, tot uitdrukking komen. In manieren van denken (structuren) en in gevoelens of beleving (gebeurtenissen). Verschillende lagen van betekenisgeving lijken zich in de schermerzone gelijktijdig met elkaar te verbinden in een kort tijdbestek. Processen die relateren aan loyaliteit, tolerantie, integriteit, welwillendheid, rechtvaardigheid, status, emotie, morele orden, vriendschap, macht, sympathie, liefde, huwelijk, zorg, familie en verantwoordelijkheid binnen veranderende historische contexten met ver teruggaande associaties.

Veel scherm(st)ers spreken bewust over de aanwezigheid van onbewuste drijfveren die hun acties ondersteunen. Mentale aspecten en gedragingen van persoonlijkheden vertalen zich in lichamelijke handelingen en veranderen onder invloed van schermonderwijs. Maskers, degen, kleding, taal, traditie en historie functioneren via tekst, ritueel, ceremonie en media in de praktijk van schermen als manieren om zowel te kunnen (onder)handelen in degengevechten als in het sociale en culturele leven. Druk van het alledaagse leven krijgt vrijheid te bewegen langs morele en religieuze wegen in ogenschijnlijke conflicten.

Literatuur

- Anoniem *Geschiedenis van het scherm*.
- Baltussen, C. (2012) *Zien, beleven en ervaren. Het Japanse zwaard als dirigent van de zintuigen*
Bachelorscriptie Universiteit Leiden.
- Bauman, G. (1992) 'Ritual implicates 'Others': rereading Durkheim in a plural society' in D. de
Coppet (ed.) *Understanding Rituals* London, Routledge: 96-116.
- Bauman, R. (2001) 'Tradition' in *Anthropology of International Encyclopedia of the Social &
Behavioural Sciences*, Elsevier Science: 15819-15823.
- Bowen, J.R. (2009) *Religions in Practice: an approach to the anthropology of religion* Boston,
Pearson.
- Finley, M.I. and H.W. Pleket (1976) *Olympische Spelen in de Oudheid* Bussum, Unieboek bv.
- Hobsbawn E. & T. Ranger eds. (1983) *The Invention of Tradition* Cambridge, University Press.
- Gupta, A. & J. Ferguson (1992) 'Beyond Culture: Space, Identity and the Politics of Difference'
Cultural Anthropology 7-1: 6-23.
- Jacobs, S. (2007) 'Edward Shils' Theory of Tradition' *Philosophy of the Social Sciences* 37-2:
139-162.
- Kellet, R.E. (2012) 'Royal Armouries MS I33: The judicial combat and the art of fencing in thirteenth
and fourteenth century German Literature' *Oxford German Studies* 41-1: 32-56.
- Morphy, H. (1994) 'The Interpretation of Ritual: Reflections from Film on Anthropological
Practice' *Man New Series* 29-1: 117-146.
- Parkin, D. (2001) 'Ritual' in *International Encyclopedia of the Social & Behavioural Sciences* Elsevier
Science: 13368-13370.
- Robben A.C.G.M. en J.A. Sluka (2007) 'Fieldwork in Cultural Anthropology: An Introduction' in
A.C.G.M. Robben en J.A. Sluka (eds) *Ethnographic Fieldwork: An Anthropological Reader*
Malden MA, Wiley-Blackwell: 1-47.
- Rosino, H. (2014) 'Brassard-systeem KNAS) http://www.knas.nl/brassard_systeem geraadpleegd
09-12-2014.
- Schneider, J. (1987) 'The Anthropology of Cloth' *Annual Review of Anthropology* 16: 409-448.
- Stewart, P.J. & A. Strathern (eds. 2010) *Ritual* Surrey, Ashgate Publishing Limited.
- Tambiah, S.J. (1979) *A performative approach to ritual* Proceedings of the British Academy LXV:
113-167.
- Tambiah, S.J. (1985) *Culture, Thought, and Social Action An Anthropological Perspective* Harvard
University Press, Cambridge.
- Tambiah, S.J. (1990) *Magic, science, religion and the scope of rationality* Cambridge, University
Press.
- Verstraten, P. (2006) *Handboek filmnarratologie* Van Tilt, Nijmegen

Williams, R. (1985) *Keywords a Vocabulary of culture and society* Oxford University Press, New York.

Bibliotheek Leiden '32.Prenten voor de onderrichting in de schermkunst' geraadpleegd 30-06 2011
<http://bc.ub.leidenuniv.nl/bc/goedgezien/objectbeschrijvingen/object032.html>.

Dagblad Trouw (2013) 'Revolutie in het schermen' 24-01-2013.

Koninklijke Militaire Schermvereniging [http: KMSV.nl/?page_id=179](http://KMSV.nl/?page_id=179) Geraadpleegd 12 september 2014.